

İLHAMİ BEKİR TEZ'İN “HERHANGİ BİR ROMAN İLHAMİ BEKİR TEZ'İN “HERHANGİ BİR ROMAN KİTABIDIR” ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Analysis of İlhami Bekir Tez's Novel Entitled “Herhangi Bir Roman Kitabıdır”

Dr. Mustafa KURT¹

Özet: İlhami Bekir Tez (1905-1984), Türk edebiyatında serbest şiirin ve toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışının önemli temsilcilerinden biri olarak ve daha çok da şair kimliği ile tanınır. Tez, şiirlerinin yanı sıra roman türünde de önemli eserler vermiştir ancak edebiyat tarihimizde onun romancılığı üzerinde pek durulmamıştır. Oysa Tez'in romanları, gerek ele aldıkları konular gerekse anlatım özellikleri açısından yazıldıkları dönemdeki eserlere göre pek çok yenilik ve farklılık taşımaktadır. Yazarın, 1928 yılında kaleme aldığı ve Suadiye çevresinin asfaltlanmasından sonra o yörede meydana gelen sosyal değişimleri anlatan “Asfalt” adlı romanı ile harbin kişiler üzerindeki psikolojik yansımalarını işleyen “Taşlı Tarladaki Ev” (1938) adlı romanını, 1965 yılında basılan “Herhangi Bir Roman Kitabıdır” adlı kitabı takip eder. Bu çalışmada, Tez'in geleneksel roman anlayışından pek çok yönden ayrılan ve özellikle de modern romanların kullandığı pek çok anlatım tekniğini bir anlatma aracı olarak kullanan “Herhangi Bir Roman Kitabıdır” adlı eseri; zihniyet, yapı, tema ve anlatım açısından incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlhami Bekir Tez, Herhangi Bir Roman Kitabıdır, roman, anlatım teknikleri, toplumcu gerçekçilik.

Abstract: İlhami Bekir Tez (1905-1984) is reputed as one of the important representatives of free verse and socialist realist literature in Turkish literature, and renowned more for his poetry. Tez produced important novels as well as poems, but even so his career as a novelist has not drawn much attention and attraction in our literary history so far. However, Tez's novels have a lot of innovations and differences when compared with the works of his time in terms of their subjects and narrative techniques. The writer's novels “Asfalt” of 1928, which tells the social changes in and around Suadiye following the asphaltting of the roads there, and “Taşlı Tarladaki Ev” of 1938, which deals with the psychological reflections of the war on people, are followed by “Herhangi Bir Roman Kitabıdır” of 1965. The present study is intended to analyze Tez's novel “Herhangi Bir Roman Kitabıdır”, which differs from the traditional novel from many aspects and which employs as a means of narrative a number of narrative techniques used by modern novels in particular; in doing so, the emphasis will be placed on ideology, structure, theme and narrative.

Key Words: İlhami Bekir Tez, Herhangi Bir Roman Kitabıdır, novel, narrative techniques, socialist realism.

¹ Okt. Dr., Gazi Üniversitesi TÖMER Müdürlüğü

İlhami Bekir Tez (1905-1984), Cumhuriyetin ilk yıllarında serbest şiirin ve toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışının temsilcisi olarak tanınmıştır. Edebiyat dünyasında adını yazdığı şiirlerle duyuran şairin ilk önemli kitabı, bir işçinin yirmi dört saatini anlattığı *24 Saat* (1929) adlı eserdir. Sonraki süreçte şairin *Birinci Forma A* (1930) ve *Herhangi Bir Şiir Kitabıdır* (1931) adlı eserleri yayımlanır. 1940'lerden 1960'lara kadar nispeten durgun dönem geçiren şair 1960'larla birlikte yayımladığı kitaplarla yeniden edebiyat dünyasında görünmeye başlar. Döneminde ve günümüze kadar yapılan değerlendirilmelerde onun serbest şiirlerinin hep Nâzım Hikmet'in gölgesinde kaldığı öne sürülmüştür (Cemal Süreya 2000, 235; Enginün 2005: 58; Cengiz 2000: 56). İ. Bekir Tez de 1930'lerden başlayarak Nâzım Hikmet'le aynı edebiyat anlayışını ve ideolojik görüşleri benimsediğini reddetmez ancak şair kendi tavrını Nâzım Hikmet'e göre "daha millî" olarak nitelendirir (Durbaş, 1997: 37). Edebiyatımızda şair kimliği ile ön plana çıkan Tez'in dikkate değer olan diğer bir edebî yönü de romancılığıdır. Yazarın İstanbul'un Suadiye semti çevresindeki sosyal değişimleri konu edinen ilk romanı *Asfalt* (1928); savaşın insanlar ve toplum üzerindeki psikolojik etkilerini anlattığı ikinci romanı *Taşlı Tarla'daki Ev* (1944), iki romanından uzun bir süre sonra yayımlanan üçüncü ve son romanı ise *Herhangi Bir Roman Kitabıdır* (1965) adını taşır. Tez'in gazetelerde tefrika hâlinde kalmış veya yayımlanamamış çocuk kitapları ve romanları da bulunmaktadır (Durbaş 1997). Yazarın basılmış son romanı olan *Herhangi Bir Roman Kitabıdır* adlı eseri, hem yazarın ilk iki romanından hem de yayımlandığı dönemdeki eserlerden; zihniyet, yapı, tema ve özellikle de anlatım bakımından ayrılan yönleriyle Türk roman geleneği içinde kendine özgü bir yere sahiptir. *Herhangi Bir Roman Kitabıdır* her şeyden önce adından başlayarak, gerek içeriği gerekse bu içeriği ifade etme biçimleriyle farklı bir bakış açısının ürünüdür. Böyle bir metnin yazılmasına zemin hazırlayan zihniyet, 1960'ların Türkiye'sinde ve dünyada gelişen siyasi gelişmeler ve edebî yönelişlerde saklıdır. Tez'in bu romanı, anlatım dilinde ve kullandığı anlatım tekniklerinde, dönemindeki eserlere nispetle, pek çok yenilik ve farklılık barındırır da, içerikte ve içeriği ele alışıta ortaya çıkan dikkat açısından 1960'lı yıllarda yeniden canlanan toplumcu-gerçekçi bir edebiyat anlayışının ve anti-empyralist bir dünya görüşünün metne yansıyan özelliklerini taşır. Bu yönüyle *Herhangi Bir Roman Kitabıdır* adlı metin, bir yandan geleneksel romanın pek çok özelliğini terk edip daha serbest ve parçalı bir anlatım dili kurarken, bir yandan da Libya ve Cezayir'deki sömürgeci işgallere karşı çıkan muhalif duruşun bir örneği olarak okur karşısına çıkar. Zaten romanda anlatıcı "sosyalist" ve "anti-empyralist" olduğunu açıkça ifade eder. Bu zihniyet değerleri, yalnızca Tez'in bu farklı tarzda yazılmış romanı için değil, bu yıllarda yazılan pek çok edebiyat ürünü için belirleyici bir arka plan oluşturur.

27 Mayıs'ın arkasından Türkiye'de gelişen süreçte, sosyalist bir dünya görüşüne ve dolayısıyla da toplumcu bir edebiyat anlayışına sahip yazar ve şairler yayımladıkları pek çok kitapla, ihtilâlin sağladığı kısmi özgürlük ortamında seslerini daha yüksek sesle duyurmaya başlamışlardır. Bu dönemde "Okur kitlesinin büyük çoğunluğunu oluşturan üniversite öğrencilerinin ilgi alanları bu yıllarda politikaya, felsefeye ve ideolojiye kayar. 1960'taki siyasî iktidar değişikliği ile oluşan ortamda, kültürün her alanındaki Marksist kitaplar birbiri arkasına Türkçeye çevrilmeye başlanır. 1962'de kurulan Türkiye İşçi Partisi yoluyla sosyalist ve anti-emperyalist fikirler, Türkiye'de ilk kez rahatça yayılma imkânı bulur. Nâzım Hikmet'in şiir kitapları da tekrar yayımlanmaya başlamıştır zaten." (Gülendam 2010: 242). İlhami Bekir Tez'in *Herhangi Bir Roman Kitabıdır* adlı romanı da sosyalist düşüncelerin yeniden canlandığı ve sömürgeciliğe karşı bir söylemin hâkim olduğu bir dönemde kitap olarak yayımlanır. Kitabın kitap bütünlüğüne ulaşmadan önceki süreci de metinde ortaya konan parçalı yapının sebeplerini içinde saklar. Romanın hemen başında yer alan şu ifade romanın yapıda arz ettiği hususların bir izahı olarak değerlendirilebilir: "İşbu 'Herhangi Bir Roman Kitabıdır' forma forma yayımlanacak ve her forması bir liraya satılacaktır." (Tez 1965: 2). İlk bakışta tefrika geleneğinin bir devamı gibi düşünülebilecek olan "romanı forma forma yayımlama" anlayışı, romanın içeriğini ve anlatımını da etkileyen bir özelliktir. İlhami Bekir, bir söyleşisinde *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*'ı forma forma bastırarak kitap hâline getirdiğini, sonra da ciltleterek sokak sokak dolaşarak bir liraya sattığını ifade eder (Tez 1980: 779). Tez'in romanının kapağına "Yazan: Herhangibiri" ibaresini koyması da kitapta yazarın ikinci plana alındığının bir göstergesidir. Kitabın İlhami Bekir'e ait olduğu ancak iç kapaktaki "İ. B. T" kısaltmasından ve yazarın metnin içinde otobiyografisine dair verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır.

Herhangi Bir Roman Kitabıdır her şeyden önce izlenebilir bir olay örgüsünden ve belli bir şahıs kadrosu, zaman ve mekân bütünlüğünden hayli uzaktır. Bunun yanında romanda yazar, kendi biyografisine ve başka metinlere atıflar yaparak çeşitli anılarını aktarır. Hatta yazarın bazı bölümlerde kurguyu bozarak "çıkımlar" adını verdiği notlara ver vermesi, bazı bölümleri manzum olarak sunmayı seçmesi, zaman zaman da insanlığın uzak geçmişine dönerek dinler tarihi, feodalitenin oluşumu ve yaradılışla ilgili konulara girerek romanına farklı açılımlar kazandırması, romanın parçalı bir yapı kazanmasına kapı aralamıştır. Roman bu parçalı ve kopuk yapısına rağmen, bünyesinde bir araya getirdiği metin parçalarıyla toplumcu gerçekçi bir zihniyetin ürünü olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu bakış tarzının bir sonucu olarak da kitapta, yazarın 1960'lardan geriye veya ileri giderek insanlığın, Türkiye'nin ve dünyanın yaşadığı bazı sorunlara karşı muhalif bir tavır geliştirdiği görülür. Romanın bütünlüklü bir olay örgüsü olmadığı için metnin yapısını oluşturan birimlerin

ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Parçalı ve çoğu zaman birbirinden kopuk metin parçalarının bir toplamından ibaret olan *Herhangi Bir Roman Kitabıdır* yapısal bir çözümlenmeye tâbi tutulduğunda her bölümün, metnin bütünlüğü içinde ayrı birim olarak ele alınabileceği görülecektir. Çoğu birbirinden bağımsız olan bu birimlerde anlatıcının ve buna bağlı olarak da bakış açısının sık sık değiştiği görülür. Romanı oluşturan birimler ile bu birimlerin birbiriyle ilişkisi romanın kendi akışı göz önüne alındığında şu şekilde sıralanabilir:

a) *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*, “Çocuğunu Yiyen Kedi” adını taşıyan bir bölüm adıyla açılır. Bu bölüm adının hemen arkasından “Kedi Medi ve Dedi” adını taşıyan alt bölüme geçilir. Yazar, bu bölüme “1930 bilmem kaç yılı idi. ‘Herhangi Bir Şiir Kitabıdır’ diye bir şey bastırılmışım.” (Tez 1965: 5) cümleleriyle kendi şairliğine bir atıfla başlar ve bu kitabıyla ilgili üç anısını aktarır. Yazar, bu bölümde Bab-ı Âli’deki Halk Kütüphanesini ve bu kütüphanenin sahibi Malatyalı Abdülaziz Efendiyi tanıtır ve onun kitabevinde bazı edebiyatçıları (Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif, Yahya Kemâl) tanıdığını ifade eder. Tez, bu parçada şairliğinden dolayı Nâzım Hikmet’i meslektaşısı olarak tanıtır ve kendi kitabıyla ilgili *Son Posta*’da yazdığı övgü dolu bir yazıyı anar. Yazarın üçüncü anısı ise merhum eşiyile ilgilidir ve “İyi bir hanımdı galiba o.” cümleleriyle onunla evliliğini hatırlar. Bu bölüme konu edilen “Herhangi Bir Şiir Kitabıdır”ın kısa bir macerasını anlatan bu metin parçası “O herhangi bir şiir kitabı idi. Bu da herhangi bir roman kitabıdır.” (Tez 1965: 8) cümleleriyle sona erer. Bu bölüm romanın bütünlüğü içinde metne bir hazırlık işlevi üstlenir ve yazar ile kitap arasındaki ilişkiyi açıklamak gibi bir amaca hizmet eder.

b) “Kelepçeli Adam” adını taşıyan ikinci bölümde ilk olarak karakolun yanında görülen bir kedi tasvir edilir ve “Haydi bu kediye bir ad takalım ve diyelim ki onun adı Vededî’dir.” (Tez 1965: 9) cümlesiyle kediye bir ad verilir. Bu bölümde yazar-anlatıcının nakilleriyle, bir uyuşturucu satıcısının karakola getirilişi ve oradaki sorgusu anlatılır. Anlatıcı sonradan çok iyi tanıdığını fark ettiği elleri kelepçeli adamın cebinden düşen bir kâğıttaki şiiri okur. “İki Laf” adını taşıyan bu şiir, polis tarafından yakalanan “Kelepçeli Adam”ın suçsuz olduğunu savunan bir tür savunma metnidir ve “Adam öldürmedik kan içmedik! Yalnız iki laf ettik.” (Tez 1965: 16) dizeleriyle biter. Bu birim ile ilk birim arasında herhangi bir bağlantı yoktur ancak bu birim romanın olay örgüsü içinde yer alacak bazı kişileri okura takdim etmek gibi bir işlev üstlenmektedir.

c) “Çıkmalar” adlı üçüncü bölüm “Benim sayısız hocalarımdan biri de Abdullah Cevdet Bey’dir.” cümlesiyle başlar ve anlatıcı kendisine ondan bazı huylar geçtiğini söyler. Onun bir geleneğini hatırlatan anlatıcı, konuşurken veya yazarken dipnotlar düşerek bir tür “çıkma”lar yaptığını ifade eder ve kendisi de “bazı çıkmalar” yaptığını ifade ederek kitaba bazı notlar düşer. Bunlardan ilki “Mim Zekeriya Bey’in Abdullah Cevdet’le ilgili söyledikleridir: “Be abdal! Sen

ki Kuvayi Milliyeci, sen ki antiemperyalist bir ruh taşıdığını söylersin; eğer benim hakkımda yaptığı jurnali bilseydin; ya ondan vazgeçerdin, ya benden!.. Mütarekede o beni İngiliz polisine "Millicidir, Mustafa Kemalcidir diye jurnal etmiştir." (Tez 1965: 19-20). Bu olay yazarın Abdullah Cevdet'ten soğumasına neden olmuştur. "İkinci çıkma"da anlatıcı, harp zamanında Ziya Gökalpçi olduklarını ve "Vatan ne Türkiye'dir, Türklere ne Türkistan / Vatan büyük müebbet bir ülkedir: Turan" dizelerini haykırarak okuduklarını hatırlar. Abdullah Cevdet'in ise bir makalesinde "Turan" yerine "İrfan" kelimesini koyduğunu aktarır. "Çıkmanın Çıkması" adlı üçüncü notta ise sadece "Roman devam ediyor..." cümlesi kayıtlıdır. Bu bölüm adının da ifade ettiği gibi bir tür ara not işlevini üstlenir ve yazarın geçmişiyile ilgili birkaç anıyı içerir.

ç) "Deniz Onbaşı" adlı bölümde ise NATO denizcilerinin İstanbul sokaklarına "lapa lapa" yağdığı anlatılır. Hemen ardından da Fransız donanmasının "yedekte" olduğu belirtilir. Bir mekânda Fransız onbaşı ile sohbet eden kahraman-anlatıcı onun bir Türk sevgilisi olduğunu öğrenir. Evli olan bu onbaşı, dinledikleri müziğin çağrışımlarıyla Cezayirliyle yaptıkları savaşı ve bir Cezayirliyi nasıl öldürdüğünü hatırlar. Aynı bölümde onbaşı bu cinayetten dolayı pişmanlığını dile getirir. Onbaşının çıkıp gitmesinden sonra anlatıcı kelepçeli adamı, kediyi ve onların arkasında da Fransız onbaşısının yürüdüğünü görür. Anlatıcı, bu bölümün sonunda 6'ncı filonun İstanbul'da oluşundan duyduğu rahatsızlığı dile getirir.

d) "Gurbet" adlı bölüm manzum bir mektup şeklinde kurgulanmıştır. Eleştirel bir mektup olan bu şiir "Altıncı filo"nun İstanbul'a gelişini ve "ülkenin satıl"dığına yönelik kaygıları dile getirir. "Ölmek değil bir şey / Satılmak zor" dizelerini içeren bu mektup kendi ülkesinde gurbet duygusunu yaşamayı dile getirir ve bütün ülke halkına seslenir: "Dağlarda ateş yakan çobanlar / Artık atom enerjisiyle ısınır / Fil dışı parmaklarından akar zamanlar / Milyonca ve milyonlarca asır / Tek bir ülke ve tek bir bayrak / Ne sınır ne sınıf ne diktatör. / Bizimdir bu deniz, bu gök, bu toprak / Duy ve düşün ve gör / Duy ve düşün Kerim! / Sondan bir öncesidir bu, / Gözlerinden yanaklarından öperim..." (Tez 1965: 31). Anlatıcı bu dizelerden sonra ne olursa olsun Cezayir'e gideceğini ve emperyalizmle savaşaacağını ifade eder: "Belli ki artık, toprağında, dost gibi de gelmiş olsa, yabancı asker, yabancı üniforma görmeğe, yabancı dili duymağa daha fazla tahammül edemeyeceğim." (Tez 1965: 32). Bu birim, hem metindeki kahraman-anlatıcının siyasi tavrının belirginleştiği hem de sonraki birimlerde gelişecek olaylara bir girişin yapıldığı bir metin parçasıdır.

e) "Kurûnu Ûlâ" adlı bölümde, metnin önceki bölümlerinde gelişen olaylardan uzaklaşarak yeryüzünün yaratılışı anlatılır. Bu bölümde anlatılanlara göre, yeryüzü oluştuktan sonra Rab insana "Ol!" emrini verir ve anlatıcının ifadeleriyle şöyle der: "Sevecek, acıyacak ıstırap çekeceksin ve..."

İnanacaksınız” (Tez 1965: 34). Tarihî gelişimle birlikte insanlar arasında önce “mülkiyet” duygusu, sonra da buna bağlı olarak “efendi”ler ve “esir”ler ortaya çıkar. Bunun sonucunda da efendiler her şeye sahip olur, dolayısıyla da emrindekiler sadece onlar için çalışır, acı çeker. Bu yeni dünyada her şeyin sahibi efendilerdir. Yazar-anlatıcı bu birimde insanlar arasındaki sınıf farklılıklarına, kölelerin efendilere hizmet etmesine ve feodaliteye karşı açık bir tutum sergileyerek kendi dünya görüşünü bir kez daha dile getirir.

f) “Ali ve Babası” adlı bölümde romanın başında anılan karakoldaki kelepçeli adama dönülür. Babasını küçük yaşta kaybetmiş Hasan adlı bir çocuk anlatılır ve söz Emil adındaki kişiye getirilir. Emil’in önceki bölümlerde adı geçen “kelepçeli adam” olduğu ima edilir. Bu bölüm “Boğaz’ı geçtik, artık yabancı sulardayız.” cümlesiyle sona erer. Bu birim bir yolculuğun başladığının ve sonraki birimlerde farklı mekânlara gidileceğinin bir habercisidir.

g) “Otel Halkı” adlı bölümde kelepçeli adamın Emil olduğu belirginleştirilir ve anlatıcı onu Kazablanka adlı otelde tanıdığını hatırlar. Adı geçen oteldeki insanlar sırasıyla tasvir edilir. “Emil” adlı alt bölümde ise önceki bölümlerde elleri kelepçeli olarak görülen Emil hakkında bilgiler verilir. Onun farklı bir insan olduğu otel halkının gözünden anlatılır. Otel halkı: “Ondan hepimiz çekinirdik. Zira çabuk kızar ve bir gücenirse, 27 Mayıs değil, 37 Mayısın manifesti okunsa gene barışmazdı.” (Tez 1965: 45) sözleriyle onun kişiliği hakkında bilgi verilir. Bu bölümde onun kimsesiz olduğu ve bir yıldır o otelde kaldığı ifade edilir. 27 Mayıs’a atıfla da Türkiye’nin o yıllardaki aktüel gelişmeleri hatırlanır.

ğ) “Masal” adlı bölüm, masala özgü bir anlatım tarzıyla manzume şeklinde sunulmuştur. Bu bölümde somut olarak olay örgüsüne bağlanabilecek bir durumdan söz edilmezken “bir garibin çocukluğu” doğumdan hâle geçirdiği akış okura sunulmuştur. Masala konu olan kişi muhtemelen yazar-anlatıcıdır.

h) “Orta Çağlar” adlı bölümde insanlık tarihinin ve dinlerin gelişimi kısaca özetlenir, burjuva sınıfının ortaya çıkışı anlatılır. Bu bölümde hükümdar olanlarla, onlara hizmet eden “serf”lerin durumu anlatılır ve bu durumun acımasızlığı ifade edilir. Bu bölüm de hâkim bakış açısıyla insanlar arası eşitsizliği karşı çıkmak için kaleme alınmıştır ve doğrudan olay örgüsünün akışıyla bir ilgisi yoktur.

ı) “Üç Evler” adlı bölümde kahraman-anlatıcı çocukluğuna, yaşadığı üç farklı eve ve harp yıllarına döner. Üvey annesini ve çocukluğunda yaşadıklarını hatırlar, İtalyan istilasını anlatır. Bu bölüm, kahraman-anlatıcının yazarla özdeşleştiğinin, burada verilen ayrıntıların yazarın hayatıyla ilgili olduğunun bir göstergesidir.

i) "Atom Çağına Doğru" adlı bölüm, eski metinlerin anlatım üslubunu yansıtan bir girişten sonra "makine uygarlığı" ve "sömürü"den söz eder. Bu birimde insanlığın gelişiminin huzur ve mutluluğu getirmediği ima edilir. Sonra da "atom çağı"ndan söz edilir: "Atom çağına gelince. O henüz başlamadı. Son çağ can çekişiyor. Ve eğer dünyamız yok olmayacak, yani mukaddes kitapların haber verdiği kıyamet kopmayacaksa, işte Atom Çağı o zaman başlamış bulunacak ve bu çağda artık, insan insanla değil, sadece toprakla, tabiatla savaşıyor ve on binlerce yıl hayal edilen cennet ülkesi Altın Çağ doğmuş olacaktır." (Tez 1965: 64). Bu bölüm şu cümlelerle biter: "Herhangi Bir Roman kitabının beşinci babı burada bitti. Roman devam ediyor. Beş kahramanımızdan biri olan kedi Asya'da kaldı. Deniz Onbaşısı Avrupa'da; Emil Hasan ve muharrir Asya'dan Avrupa yoluyla Afrika'ya geçtiler." (Tez 1965: 64). Bu cümleler, romanın önceki metin parçalarında ifade edilen kişileri anarak metne ve olay örgüsüne bir bütünlük kazandırma amacı taşır.

j) "Afrikiyyede Cezayir" adlı bölümde Afrikiyye halkının tarihte geçirdiği aşamalar ile o yörenin ve Tunuslu Yusuf'un tanıtımı yer alır. Bu bölümde verilen şiirle de Cezayir halkının direnişi ve emperyalizme karşı duracağına yönelik inanç dile getirilir.

k) "Libya'dan Cezayir'e" adlı başlık altında verilen bölümde Cezayir'in işgalcilere karşı kendi topraklarını koruma mücadelesi tasvir edilir.

l) "Üçgen" adını taşıyan bölümde kahraman-anlatıcının arkadaşı Selim arasındaki konuşmalar yer verilir. Bu bölümde Cezayir'in çok yakında kurtuluşa ereceği ifade edilir.

m) "Şairler" adlı bölümde kahraman-anlatıcının arkadaşı Selim'in şair olduğu ve şairliğin kutsiyetinden söz edilir. Bu bölümde yer alan "Ve Emil" alt başlığında önceki bölümlerde adı geçen Emil'in Cezayir'de kaldığı bilgisi verilir.

n) "Ürdünlü Arap Kızı" adlı bölümde Cezayir'den ayrılıp İskenderiye'ye doğru yolculuğa çıkan bir vapurda Amerikalı bir askerle Arap bir kızın kısa süreli münasebeti aktarılır ve ayıplanır. Aynı gemi sonra Akdeniz'e doğru yol alır. Bu yolculuğa Selim'le birlikte çıkan kahraman-anlatıcı daha sonra Irak, İran, Çin ve en son da Vietnam'a gideceğini ifade eder. Yazar bu bölümün sonuna doğru romana nasıl başladığını ve arkadaşı Selim'e özlemini aktarır. Bu bölümün sonunda, kahraman-anlatıcının uçakla Adana'ya döndüğü öğrenilir. Bu bölümün devamında gelen "Yaşasın Cemal Gürsel" adlı bölüm yazar-anlatıcının Türkiye'deki siyasi gelişmeleri ve "Selim" adını verdiği arkadaşının "vatan"a özlemlerini dile getirir.

o) "Rate" adlı bölümde Türkiye'deki siyasi yapıya, siyasilere ve emperyalizme yönelik sert eleştiriler yer alır.

ö) Metnin son bölümü olan “Rabbuni” adlı bölüm uzunca bir şiirden oluşur ve bu şiirde bir dosta, insanca erdemlere duyulan özlem dile getirilir. “Rabbuni”, İbranice’de “öğretmen, öğretmenim” anlamına gelen bir kelimedir ve bu tabirle Hz. Meryem ile Hz. İsa arasındaki bir diyolağa atıfta bulunulur. Bu bölümün sonunda “Birinci Cildin Sonu” ibaresi yer alır ve bununla birlikte roman sona erer.

Metnin yapısal bütünlüğünü oluşturan ve çoğu birbirinden bağımsız olan yukarıdaki birimlere bakıldığında *Herhangi Bir Roman Kitabıdır* adlı romanın bütünlüklü ve takip edilebilir bir olay örgüsünden uzak olduğu açıkça görülür. Metin bu hâliyle o döneme kadar yazılacak romanlardan çok farklı bir yapı özelliğiyle karşımıza çıkar. Modern dönem metinlerin öne çıkan özelliklerinden olan “süreksizlik”, “kopukluk” ve “parçalılık” üzerine inşa edilen bu yapı tarzı, 1970’lerden sonraki süreçte yazılacak metinlerinin belirleyici özelliklerinden biri olacaktır. Bu yapılanma tarzı metni “çizgisel ve tekil bir okumaya tâbi tutma olasılığını büyük ölçüde ortadan kaldırır.” (Aktulum 2004: 10). Metinde çoğu birbirinden çok uzak gibi görünen bu farklı metin parçalarını bir arada tutan unsur anlatıcının/yazarın olaylara, durumlara bakışındaki toplumcu gerçekçi tavidir. Bu yönüyle bütün metin parçaları bireysel bir bakış açısının çevresinde toplanır. Dolayısıyla metin parçaları birbirinden bağımsız olsa da anlatıcının/yazarın olaylara, durumlara ve olgulara bakışındaki tutarlılık metnin bütünlüğünü sağlayan en önemli unsurdur. *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*, toplumcu gerçekçi bir tavrın; haksızlığa, insanlar arasındaki sınıf farklılıklarına, sömürüye karşı duruşunu somutlaştıran bir metindir. Bu yönüyle metinde kendi bakışını ifade eden, sömürüye ve haksızlığa karşı, eylemi öneren bir birey söz konusudur. Ezen-ezilen, sömüren-sömürülen çatışması merkezinde gelişen bu muhalif tavır, en çok da kendisini bazı batılı ülkelerin Libya ve Cezayir’i işgalinde gösterir. Romanın neredeyse yarısı bu işgallere ve bu işgallere karşı çıkan kişilere ayrılmıştır. Kendisi de Trablusgarp doğumlu olan Tez’in bu konuya eğilmesinde kendi köklerinin o coğrafyada olmasının doğrudan bir ilgisi vardır. Anlatıcı bu konuyla ilgili tespitlerini ve umutlarını, bu direnişte önemli rol üstlenen Tunuslu Yusuf’un anlatımına teslim eder: “1830 sıralarında genç Fransız emperyalizmi Cezayir’e saldırdı... 1954’de son ayaklanma başladı. Ve bu sefer, yerli halk, Cezayirli halk mutlaka muzaffer ve özgür olacaktır.” (Tez 1965: 68-69). Romanda bu direniş yalnızca yerli halkın değil, aynı zamanda benzer acıları yaşayan Müslüman toplulukların bir ayaklanması ve direnişi olarak sunulur ki bu bakış tarzı, Tez’in metnini, dönemindeki benzer zihniyet değerlerine mensup eserlerden ayıran en önemli özelliktir. Bu nedenle de metindeki anlatıcı, her ne kadar sosyalist olduğunu açıkça ifade etse de halkların özgürlüğü için inanç temelli bir direnişe olumlu yaklaşıyor gibi görünmektedir. Tunuslu Yusuf ile kahraman-anlatıcı arasındaki diyalog, hem Türkiye’nin o

İlhami Bekir Tez'in "Herhangi Bir Roman Kitabıdır" Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme

dönemdeki politikalarına hem de Cezayir, Tunus ve Libya'nın mücadelesine destek vermemesine karşı ciddi eleştiriler içerir:

"Müslümanlık her yerde bir ve Müslüman Müslüman'ın kardeşi değil midir?"

-Evet!

-Tunuslular, Libyalılar, Cezayirliler de Müslüman kardeşiniz değil midir?

-Öyle olmak lâzım.

-Müslüman, Müslüman'ı korumaz mı?

-Korur, düşünür elbet.

-Peki, niçin, ya niçin; Tunusluya sırt çevirdiniz? Birleşmiş Milletlerde Libya'nın bağımsızlığı oya konurken siz niçin tarafsız kaldınız?" (Tez 1965: 79).

Herhangi Bir Roman Kitabıdır, 1950'lerden sonra özellikle Cezayir merkezinde ve diğer komşu ülkelerde yaşanan emperyalist güçlere karşı direnişi, toplumların farklı katmanları arasında yaşanan sınıf farklılıklarına karşı muhalif bir tavır, sosyalist bir duruşu öne çıkaran bir metindir. İnsanların, toplumların bağımsızlık ve eşitlik mücadelesini merkeze alan bu metin Türkiye'deki 27 Mayıs devrimine de sık sık atıflarda bulunur. Anlatıcının metindeki tavrından bu devrimi olumlu karşıladığı hissedilir.

Metnin parçalı yapısı ve çoğu birbirinden bağımsız metin parçaları romanın anlatıcısının da sık sık değişmesine neden olur. Romanın çoğu metin parçası, olayların içinde bizzat yer alan bir kahraman-anlatıcının bakış açısıyla verilir. Diğer metin parçalarında ise yazar-anlatıcı, hâkim bakış açısıyla olayları okura aktarır. Ancak metnin genelinde yazar ile kahraman-anlatıcının birleştiği sezdirilir çünkü yazarın otobiyografisine açıktan açığa yapılan göndermeler yazarın kendisini gizlemek gibi bir amacının olmadığını göstermektedir. Hatta anlatıcı, pek çok yerde "Roman devam ediyor.", "2 Temmuzda başladım bu romana." gibi cümlelerle romanın yazılma zamanı ile anlatma zamanını eşitler ve romanın kurmaca dünyasını bir tür "yabancılaştırma" etkisi ile okura hatırlatır.

Romanda açık, izlenebilir ve kronolojik akışa sahip bir olay örgüsünün olmaması romanın şahıs kadrosunu da doğrudan etkiler. Romanda çoğu metin parçasında merkezi bir konumda yer alan anlatıcı; toplumcu, sosyalist ve anti-emperyalist bir tavrın temsilcisi olarak yer alır. Romanda özellikle Cezayir'de Fransızlara karşı direnişte rol alan başta Tunuslu Yusuf olmak üzere diğer direnişçilerin adları anılır. Onlar sömürüye karşı olan bir tavrın, özgürlük ve bağımsızlık arzusunun birer temsilcisidirler. Olay örgüsü içinde yer alan Fransız "Deniz Onbaşı" ise savaşın insanlık dışı yönlerini ve vicdan azabını ifade

etmenin bir aracı olarak metindeki yerini alır. Romanda anlatıcının arkadaşı olarak sunulan şair Selim ise büyük ihtimalle Nâzım Hikmet'tir. Anlatıcı ile Türkiye dışındaki mekânlarda görünen Selim "mavi gözlü" oluşu ve doğduğu topraklara dönemeyişi ve ülkeye olan özlemi ile metne konu edilir. Romanda ayrıca yazarın anılarını anlatırken söz ettiği pek çok edebiyatçı da yazarla ilişkileri ölçüsünde metinde adı geçen kişilerdir. Metinde özellikle 1950'lerden 27 Mayıs 1960 ihtilaline uzanan oradan da romanın basıldığı 1965'e ulaşan süreçte Türkiye'de önemli rol üstlenen kişilerin de adı anılır ki bu isimler genellikle eleştirel bir bakış açısıyla okura sunulur.

Herhangi Bir Roman Kitabıdır'da olay örgüsünün zamanı ile ilgili romanda açık tarihler verilir. Romanda yer alan "Ayrılış" adlı alt başlıkta 27 Mayıs 1960 tarihi anıldıktan sonra "Aradan tam beş yıl geçti... Şimdi 60 yaşındayım. Altmışıma 2 Temmuzda bastım. Ve 2 Temmuzda başladım bu romana." (Tez 1965: 94) sözleri romanın, 1960'lardan başlayarak yayımlandığı 1965 tarihini içine alan bir süreci konu edindiği söylenebilir. Metnin olay örgüsü mekân olarak İstanbul'dan başlayarak, Cezayir, Trablus, Tripoli, Libya ve Akdeniz'e uzanan bir coğrafyaya yayılır. Romanda feodalitenin, burjuvazinin doğuşunun birer ansiklopedik bilgi gibi verildiği bölümlerde bu mekân daha da genişler. Romanda mekân olarak Cezayir'e özel bir önem verilir ve onun anlatımında fantastik bir atmosfer oluşturulmaya çalışılır: "Bir garip ülkedir Kuzey Afrika'da Afrikiyye. Bir deveyle çifti zor taşınan, dilimleri baltayla kesilen içi kan kırmızı karpuzları; aydan büyük kan portakalları, bal renkli içi bal hurmaları, ıslıl ıslıl yeşil üzüm bağları, zeytinlikleri ve paskalya yumurtası iriliğinde meyve veren Frenk inciri ağaçlarıyla..." (Tez 1965: 66).

Herhangi Bir Roman Kitabıdır, zihniyet, yapı, temada sunduğu hususiyetlerden daha dikkat çeken yönü ise dil ve anlatımda gösterdiği çeşitliliktir. Romandaki hemen her metin parçası farklı bir üslup ve anlatım tarzıyla okura sunulmuştur. Romanda özellikle kutsal kitapların dilini ve üslubunu taşıyan bölümler ön plana çıkar. İlk Çağ anlamına gelen "Kurûnu Ülâ" adlı bölüm bu anlatım tarzının en belirgin örneğidir: "Başlangıçta sonsuz doğumlara gebe olarak, özünde her imkânı saklayan Kaos vardı ve cisimler henüz biçimlerini almamıştı. Allah önce karaları, sonra denizleri, sonra onları her taraftan saran gökleri ve en son ışığı var etti. Daha bölümlere ve dilimlere ayrılmamış olan uçsuz bucaksızlıkta sıra ile kayalar, bitkiler, hayvanlar meydana geldi. Artık bir şey eksikti: İnsan. Rab insana ol! dedi ve insan oldu." (Tez 1965: 34). Metindeki anlatım çeşitliliğini sağlamak için geleneksel anlatım kalıplarından da yararlanır: "Râviyanı âsar ve nâkılanı ahbâr şöyle rivayet ederler ki, dünyamızın on binlerce yıl süren tarihi boyunca nice medeniyetler gelip göçmüş, nice dev şehirler yerle bir olmuştur." (Tez 1965: 63). Romanın kelime kadrosunda "şoldur ki", "içre", "kimsiz kimesnesiz" ve "şimden gerü"

gibi Türkçenin tarihî gelişimi içinde değişime uğramış ifadelerin eski biçimlerine yer verilerek anlatıma ve üsluba tarihî bir derinlik kazandırılır.

Metnin anlatımında görülen en belirgin özelliklerden bir diğeri de çoğu metin parçasının şiir biçiminde sunulmuş olmasıdır. Öyle ki metnin neredeyse üçte biri şiir veya manzumelerden oluşur. Bu şiir parçaları genellikle düzyazıda ifade edilen konuları açmak ve konuyla ilgili duygusal bir atmosfer oluşturmak için yazılmıştır: Sözelimi Cezayir'in Fransız işgaline karşı duracağını ifade eden "Cezayir Marşı" metnin en dikkat çekici parçalarından biridir ve şiire dinî bir terminoloji hâkimdir: "...Kırbaç atar sokak başlarında / Kara küfrü kara Emperyalizmin / Allah! diyen / Beyaz ehramlı Müslümanlara // Biz ki Üçüncü Ahmet'ten beri / Emperyalizme zulme karşıyız / Biz ki Arap Osmanlı Berberi / Yürüyen Cezayir Marşıyız // Ne kadar kumunsa çöl / Yıldızlarınsa gök / Hurmalarına kök / Bizimdir ElCezayir" (Tez 1965: 69-70). Hitabet üslubu da metindeki anlatım özelliklerinden birisidir. Bu bölümler metnin çok sesli yapısına katkıda bulunurken bir yanda da dinler tarihine göndermelerde bulunarak ilerleyen bir anlatım tarzına sahne olur: "Ey modern Firavunların emir erleri! Şairlerin erkek doğan çocuklarına dokunmayınız! Biliniz ki, günün birinde esir bir anadan bir Musa doğacak ve kavmini kurtaracaktır. Hürriyetlerin kısıldığı cemiyetlerde elde ele bir bomba gibi dolaşan her yasak şiir, günün birinde küçük bir sandık içinde Nil'e atılan çocuk gibi müdhiş bir kurtarıcı olmak istidadı taşır." (Tez 1965: 87).

Yazarın anlatım ve tasvirlerde doğadan aldığı kavramları insanlara aktararak, bazı durumlarda da insanları doğanın kavramlarıyla ifade ederek canlı bir anlatım dili kurmaya çalıştığı gözlenir. Karakolu konu edinen metin parçasındaki bir sahne bu anlatım tarzının en açık örneğidir: "Adamın başında kulaklarına kadar inen kuru ve çatlak yarım limon kabuğu deri bir fötr bir şapka vardı. Biz, bu, iki yanağı kurusun diye serilen iki tütün yaprağı adam önde Vededî arkada, ben kedinin peşi sıra çatlak derili, esnek basamakları tırmanırken yukarıdan aşağı doğru, masallardaki peri kızlarını akla getiren ıslıl ıslıl, cıvıl cıvıl, kelebek kanadı, lale yaprağı, kiraz dalı gibi canlı, can alıcı, genç kadınlar, kızlar kahkaha taşan kalça ve göğüsleriyle uçuyor, uçuyorlardı." (Tez 1965: 10). İlhami Bekir Tez, adı geçen romanında farklı metinlere doğrudan veya dolaylı olarak atıflar yapar ve dolayısıyla da onlarla metinler arası bir ilişki kurar. Metinler arası bu ilişkiler metnin şiir şeklinde düzenlenmiş bölümlerinde daha sık görülür. Yahya Kemal'in "Ölmek kaderde var, bize ürküntü vermiyor; / Lâkin vatandan ayrılışın ıztrâbı zor." ("Eylül Sonu" Yahya Kemal 1967: 59) dizelerine, romanın "Gurbet" adlı bölümde, "Ölüm bir şey değil / Ayrılık zor" (s. 29) dizeleriyle atıf yapılır. "Orhan Veli'nin Eskiler alıyorum / Alıp yıldız yapıyorum" ("Eskiler Alıyorum", Orhan Veli 1953: 90) dizeleri de "Göğe elmalar atıyorum / Düşen yıldızlar tutuyorum / Eskiler alıyorum / Yeniler satıyorum" (Tez 1965: 48) dizeleriyle hatırlanır. Yazar-anlatıcı oteldeki bir

kişiyi tanıtırken “Ve sözün kıyası o, Ovid’in Metamorfoz’undaki Altın Çağ’dan antika kalmış som bir iyilikti” (Tez 1965: 43) cümleleriyle hatırladığı Ovid’in kitabıyla “Kurûnu Ûlâ” adlı bölümde gerek içerik gerekse anlatım bakımından açıkça hissedilebilecek metinler arası ilişki kurar (Ovid 1935: 6).

Sonuç olarak *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*, insanlığa, topluma ve o dönemde dünya coğrafyasında gelişen olaylara toplumcu gerçekçi bir tavırla yaklaşan bir zihniyetin ürünüdür. Onu farklı kılan, anlatım dilinde ve anlatım tekniklerindeki çeşitlilik ve yeniliktir. Türk romanının 1970’lerden sonra sahne olacağı pek çok kırılmanın ilk işaretlerini söz konusu romanda görmek mümkündür. Yazarın kendisini olay örgüsünün içine yerleştirmesi, zaman zaman “üstkurmaca”ya özgü bir yaklaşımla yazdığı metnin akışını okura hatırlatması, dilde ve anlatımda farklı yollara başvurması, realist metinlerin sıkı sıkıya bağlı olduğu neden-sonuç ilişkilerini çoğu zaman ihlal etmesi Tez’in romanını 1960’lar için farklı bir konuma yerleştirir. Bütün bu özellikleriyle *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*’ı alışlagelmiş özellikleriyle roman türünün sınırları içinde değerlendirmek bile oldukça güçtür. Türlerin geleneksel sınırlarının ihlal edilmeye başladığı bir dönemde, Tez’in eseri kendine özgü bir metin anlayışının ürünü olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Şerif (1991), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

AKTULUM, Kubilay (2004), *Parçalılık / Metinlerarasılık*, Ankara: Öteki Yayınevi.

CEMAL SÜREYA (2000), “İki Şey”, “Günöbirlükler” / *Toplu Yazılar II*, İstanbul: YKY.

CANBERK, Eray (1980), “İlk ‘Serbest Nazım’ Şairlerimizden İlhami Bekir Tez’in Yarım Yüzyılı Aşan Yazarlık Serüveni”, *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1980*, İstanbul: Kardeşler Matbaası.

CENGİZ, Metin (2000), *Toplumcu Gerçekçi Şiir*, İstanbul: Tümm zamanlaryayıncılık.

DURBAŞ, Refik (1997), *Mektup Var İlhami Bekir’den*, İstanbul: Piya Kitaplığı.

ENGİNÜN, İnci (2005), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ECEVİT, Yıldız (2002), *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

GÜLENDAM, Ramazan (2010), “Siyaseti Şiirde Yaşamak: Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Sosyalist Şiir”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2 Spring 2010*.

ORHAN VELİ (1953), *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Varlık Yayınları.

OVİD (1935) *Değişişler / Métamorphoses*, (Çev.: Salih Zeki Aktay), İstanbul: Vakıf Yayınları.

İlhami Bekir Tez'in "Herhangi Bir Roman Kitabıdır" Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme

TEZ, İlhami Bekir (1980), "İlhami Bekir Tez'in 55. Sanat, 75. Yaş Günü Kutlandı." (Söyleşi: Osman Saffet Arolat), *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1980*, İstanbul: Kardeşler Matbaası.

TEZ, İlhami Bekir (1965), *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*, (Yazan: Herhangibiri), İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası.

YAHYA KEMAL (1967), *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı.